

ČESKOSLOVENSKO A ÍRÁN V 60. LETECH 20. STOLETÍ: PŘEKVAPIVÉ PARTNERSTVÍ¹

ALEXANDRA STRUHÁROVÁ – EVA TATEROVÁ

STRUHÁROVÁ, Alexandra – TATEROVÁ, Eva. Czechoslovakia and Iran in the 1960s: an unlikely partnership. *Historický časopis*, 2024, 72, 1, pp. 129-149, Bratislava.

This study examines the rapidly changing attitudes of Czechoslovak diplomacy towards Iran at the turn of the 1950s and 1960s when the initially rather hostile mutual relations were replaced by an extraordinary partnership, especially in economic relations but partially also in politics and culture. The peak of the process of rapprochement came in the late 1960s when first Shah Muhammad Pahlavi made a state visit to Czechoslovakia in 1967, and this was followed by the official journey of Czechoslovak President Ludvík Svoboda to Iran two years later. The fact that the two countries were affiliated with the opposite superpower blocs during the ongoing Cold War made this shift in Czechoslovak foreign policy towards Iran particularly surprising. The rapid progress of Czechoslovak-Iranian relations in the 1960s was in contrast to the still relatively slow development of relations between Czechoslovakia and other pro-Western countries in the Middle East. This article aims to explain the political reasons for such an unexpected partnership between communist Czechoslovakia and the Iranian Empire. The research will draw on recently declassified sources from relevant Czech archives. Subsequently, the dynamics of Czechoslovak-Iranian relations during the 1960s will be evaluated.

Keywords: Cold War. Czechoslovakia. Czechoslovak diplomacy. Czechoslovak foreign policy. Iran. Middle East.

DOI: <https://doi.org/10.31577/histcaso.2024.72.1.6>

Úvod

Blízký východ v průběhu studené války představoval jeden z důležitých geostrategických regionů. Pro svůj nesporný politický, ekonomický a bezpečnostní význam bývá některými autory označován za šachovnici velmocí či jedno z klíčo-

---

1 Vznik tohoto článku byl podpořen projektem *Proměny československé zahraniční politiky vůči arabsko-izraelskému konfliktu v období studené války* (IGA-FRRMS-22-012) řešeným v roce 2022 v rámci Interní grantové agentury Fakulty regionálního rozvoje a mezinárodních studií Mendelovy univerzity v Brně.

vých bojišť studenovělečného soupeření. Místní ozbrojené konflikty, politická nestabilita, radikalismus a extrémismus a v neposlední řadě též bohatá lokální naleziště strategických nerostných surovin vedly k tomu, že blízkovýchodní dění v mnoha případech mělo zásadní dopady na mezinárodní politiku na globální úrovni.² Do soupeření o vliv v této oblasti se kromě Spojených států amerických (USA) a Sovětského svazu (SSSR) s různou intenzitou zapojovali též jejich spojenci. Zatímco Velká Británie a Francie dlouhodobě v oblasti Blízkého východu a severní Afriky sledovaly své mocenské zájmy, země východního bloku s často zdůrazňovaným apelem na rovnost všech lidí a antiimperialismus, jež byly deklarovány jako klíčové principy doktríny socialismu, v regionu teprve postupně budovaly svůj vliv skrze síť lokálních partnerů.

Geostrategický význam Íránu v regionální a mezinárodní politice byl v poválečném období zásadní. Írán jako největší šiitský stát na světě disponující rozsáhlými nalezišti ropy, navíc se nacházející v bezprostředním sousedství Sovětského svazu, logicky v probíhajícím konfliktu o moc a vliv na Blízkém východě zabíral pozici jedné z prioritních zemí. Tuto skutečnost si velmi dobře uvědomovali jak sověšší, tak američtí představitelé, kteří usilovali o zahrnutí Íránu do své sféry vlivu. Zatímco v roce 1946 nechota SSSR stáhnout Rudou armádu ze severozápadního Íránu skončila fiaskem, kdy se Rudá armáda musela po nátlaku západních zemí na úrovni Organizace spojených národů (OSN) z oblasti stáhnout,³ Spojené státy americké postupně převzaly v zemi mocenské pozice po Velké Británii a zahájily s íránským šáhem Mohammedem Pahlavím úzkou vzájemnou spolupráci.⁴

Československo, které po událostech únorového komunistického převratu 1948 završilo svou integraci do východního bloku, ve své zahraniční politice reflektovalo politické priority Sovětského svazu. Tyto mocenské cíle se pak s různou mírou úspěšnosti snažilo rozvíjet i v oblasti Blízkého východu, kde především v prvních dvou dekáдах studené války patřilo mezi nejaktivnější sovětské satelity. Československá diplomacie na Blízkém východě působila již v meziválečné době, mohla tak v počáteční etapě studené války navázat na své

2 Více viz GERLINI a TRENTIN. *The Middle East and the Cold War: Between Security and Development*. Cambridge 2012; LAQUEUR. *The Struggle for the Middle East: the Soviet Union and the Middle East, 1958-68*. London 2016; TAKEYH a SIMON. *The Pragmatic Superpower: Winning the Cold War in the Middle East*. New York 2016.

3 HASANLI. *At the Dawn of the Cold War: The Soviet-American Crisis over Iranian Azerbaijan, 1941–1946*. Lanham 2006, s. 255-284; ROBERTS. *Moscow's Cold War on the Periphery: Soviet Policy in Greece, Iran, and Turkey, 1943–8*. In *Journal of Contemporary History*, 2011, roč. 46, č. 1, s. 58-81.

4 Více viz COLLIER. *Democracy and the Nature of American Influence in Iran, 1941–1979*. Syracuse, New York 2017, s. 49-81; PARSI. *Treacherous Alliance: The Secret Dealings of Israel, Iran, and the United States*. New Haven 2008, s. 19-29.

předchozí kontakty, projekty spolupráce a zejména využít dobrou znalost místního prostředí. Československé vyslanectví v Teheránu bylo otevřeno v roce 1930, vzájemná spolupráce mezi Československem a Persií/Íránem⁵ se následně dynamicky rozvíjela. Diplomatické vztahy mezi oběma zeměmi sice byly formálně přerušeny v důsledku událostí 2. světové války, ale k jejich oficiálnímu obnovení došlo již v květnu 1942 díky aktivitám československé exilové vlády v Londýně.⁶

V počáteční etapě studené války se nicméně tak úplně nepodařilo obnovit předválečnou úroveň spolupráce s Íránem, a to zejména kvůli značnému napětí v sovětsko-iránských vztazích, které se negativně promítalo do postojů šáhova režimu vůči východnímu bloku jako celku. Situace se začala měnit na počátku 60. let, kdy mezi oběma zeměmi došlo k výraznému nárůstu vzájemných interakcí zejména na poli ekonomiky, ale i k realizaci významných státních návštěv té nejvyšší úrovně – včetně příjezdu šáha do Československa v roce 1967, o dva roky později následovaného cestou prezidenta Ludvíka Svobody do Íránu. Tento článek si klade za cíl vysvětlit příčiny této fundamentální změny v diplomatických vztazích mezi Československem a Íránem na přelomu 50. a 60. let a následně zmapovat rychlý rozvoj československých diplomatických aktivit vůči Íránu v 60. letech 20. století.

Období 60. let je v kontextu historie komunistického Československa vnímáno jako unikátní s ohledem na proces politického uvolňování završené obdobím tzv. pražského jara. Ačkoliv se částečná liberalizace komunistického režimu týkala především vnitrostátních politických, ekonomických a kulturních procesů, do určité míry se tyto trendy projevil také v přístupu československé diplomacie vůči některým zahraničním aktérům. Tato studie se bude detailně věnovat rekonstrukci vztahů Československa s Íránem, který se právě v 60. letech stal důležitým, i když vzhledem k probíhajícímu studenoválečnému soupeření poněkud překvapivým partnerem Československa v blízkovýchodním regionu. Nejprve bude vysvětlena dynamika československé poválečné politiky ve vztahu k Íránu, jejíž některé faktory na počátku 60. let vytvořily předpoklady pro průlom ve vztazích obou zemí. Dopady těchto změn a jejich konkrétní výsledky pak posléze chronologicky představí a vyhodnotí dvě kapitoly věnované vývoji v letech 1960–1964 a 1965–1969.

Výzkum je založen na detailním studiu českých archivních zdrojů týkajících se československo-iránských vztahů ve fondech Archivu Ministerstva zahra-

---

5 V roce 1935 Réza Šáh provedl reformu oficiálního názvu země z Persie na Írán. Více k problematice oficiálního pojmenování tohoto státu viz AXWORTHY. *Dějiny Íránu: Říše ducha – od Zarathuštry po současnost*. Praha 2009, s. 9.

6 ZÍDEK a SIEBER. *Československo a Blízký východ v letech 1948–1989*. Praha 2009, s. 112.

ničních věcí ČR a Národním archivu ČR, přičemž tyto zdroje lze považovat za informačně doposud málo vytěžené vzhledem ke skutečnosti, že k tématu československo-iránských vztahů v období studené války doposud existuje málopočetná literatura. Převážná část doposud vydaných publikací k československo-iránským vztahům se časově věnuje primárně meziválečnému období. Jedná se především o texty Adély Jůnové Mackové zaměřené na diplomatické a ekonomické aspekty vztahů mezi oběma zeměmi v letech 1918–1939.⁷ Stručnou přehledovou závěrečnou kapitolu o československo-iránských vztazích napsala Zuzana Kříhová pro české vydání knihy Michaela Axworthyho *Dějiny Íránu: Říše ducha – od Zarathuštry po současnost*.⁸ Větší prostor tématu československo-iránských vztahů v období studené války pak poskytli ve své knize *Československo a Blízký východ v letech 1948–1989* Petr Zídek a Karel Sieber, ale i zde se jedná jen o jednu rozsahově omezenou kapitolu věnovanou Íránu.⁹

Vzhledem k nedostupnosti iránských archivních zdrojů výzkum představuje ryze československou perspektivu sledovaných událostí. Přesto se však jedná o důležitou případovou studii, která aspiruje na vysvětlení priorit československé blízkovýchodní politiky na příkladu Íránu, který sice jednoznačně patřil do sítě spojenců Západu, ale navzdory této skutečnosti s ním Československo v 60. letech zahájilo poměrně bohatou spolupráci, která výrazně kvalitativně i kvantitativně převyšovala úroveň československých interakcí s dalšími prozápadními zeměmi v oblasti: Izraelem, Libanem, Tureckem či Saúdskou Arábií.¹⁰ S ohledem na tyto skutečnosti se jedná o významný příspěvek doplňující dosavadní poznání dynamiky probíhající studené války z hlediska politických interakcí mezi Východem a Západem z perspektivy interních dokumentů Československa jako sovětského satelitu.

Vývoj československé blízkovýchodní politiky po roce 1945 a vztahy s Íránem

Československá zahraniční politika po roce 1945 stále více a více reflektovala zahraničně-politické priority Sovětského svazu, což významně ovlivnilo též její

7 JŮNOVÁ MACKOVÁ. *Nerovné partnerství: Československo-iránské vztahy 1918–1938*. Praha 2013; SCHUBERT; JŮNOVÁ MACKOVÁ a JŮN. *S diplomatem v Orientu. Miroslav Schubert: Pět let u Paviho trůnu*. Praha 2020; JŮNOVÁ MACKOVÁ. Československé cukrovary a cukrovarníci v Íránu. In *Listy cukrovarnické a řepařské*, 2010, roč. 126, č. 9-10, s. 349-351.

8 KŘÍHOVÁ. Česko-iránské vztahy. In AXWORTHY, *Dějiny Íránu: Říše ducha – od Zarathuštry po současnost*, s. 217-236.

9 ZÍDEK a SIEBER, *Československo a Blízký východ v letech 1948–1989*, s. 111-128.

10 LAQUEUR, *The Struggle for the Middle East*, s. 63-117; TATEROVÁ. Přístup československé diplomacie k Izraeli v letech 1960–1967. In *Historický časopis*, 2018, roč. 66, č. 4, s. 671-700.

přístup k regionu Blízkého východu. A právě v důsledku politicky napjatých soudobých vztahů mezi SSSR a Íránem došlo k tomu, že československo-íránské vztahy po 2. světové válce lze rovněž charakterizovat jako značně chladné, v některých momentech se dokonce vyznačující výraznou mírou nepřátelství. Vztahy mezi Íránem a východním blokem v roce 1946 totiž narušil neúspěšný sovětský pokus o vytvoření loutkových států na severozápadě Íránu v podobě Ázerbájdžánské lidové republiky a Kurdské lidové republiky, který eskaloval ve vážnou diplomatickou krizi řešenou na úrovni nově vzniklé Organizace spojených národů (ONS).¹¹ Mimo jiné na základě této zkušenosti íránský šáh považoval komunismus za existenciální hrozbu pro svůj režim, což vedlo k rozsáhlým represím íránských komunistů převážně sdružených v marxistické Lidové straně Íránu, obecně známé pod akronymem Túde.¹²

V roce 1949 po neúspěšném pokusu o atentát na šáha pak byla strana Túde v Íránu definitivně uvržena do ilegality, což nejen země východního bloku opakovaně kritizovaly jako nerespektování politické plurality a potvrzení nedemokratičnosti šáhova režimu. Československo stejně jako SSSR íránské komunisty působící v ilegalitě dlouhodobě podporovalo – kromě finanční podpory mimo jiné udělováním politického azylu pro členy Túde a jejich rodinné příslušníky, vybraní stipendisté pak mohli nastoupit k vysokoškolskému studiu na československých univerzitách. Nejznámějším z těchto íránských exulantů byl kurdský nacionalista Abdurahmán Kásemblú, původem právě z Íránu, který strávil v československém exilu řadu let.¹³ Íránští představitelé československou diplomacii za tuto podporu¹⁴ opakovaně kritizovali, ale navzdory vzájemně napja-

11 ROBERTS. *Moscow's Cold War on the Periphery: Soviet Policy in Greece, Iran, and Turkey, 1943–8*. In *Journal of Contemporary History*, 2011, roč. 46, č. 1, s. 58-81; CLARK. *Oil, the Cold War, and the Crisis in Azerbaijan of March 1946*. In *Oriente Moderno*, 2004, roč. 23, č. 3, s. 557-74; FAWCETT. *Revisiting the Iranian Crisis of 1946: How Much More Do We Know?* In *Iranian Studies*, 2014, roč. 47, č. 3, s. 379-99.

12 MATHER. *Iran's Tudeh Party: A History of Compromises and Betrayals*. In *Critique*, 2011, roč. 39, č. 4, s. 611-627; CHAQUERI. *Did the Soviets Play a Role in Founding the Tudeh Party in Iran?* In *Cahiers Du Monde Russe*, 1999, roč. 40, č. 3, 1999, s. 497-528; CRONIN. *The Left in Iran: Illusion and Disillusion: Review Article*. In *Middle Eastern Studies*, 2000, roč. 36, č. 3, s. 231-43.

13 Více viz PRUNHUBER. *The Passion and Death of Rahman the Kurd: Dreaming Kurdistan*. New York 2010.

14 Tato podpora nicméně nikdy nebyla zcela bezvýhradná. V některých případech totiž především ze strany StB byla zpochybnována příslušnost íránských komunistů k dělnické třídě a jejich bezvýhradná oddanost komunistickým ideálům. Politická podmíněnost československé podpory členům straně Túde se pak naplno ukázala v 60. letech, kdy s ohledem na přání československých autorit zlepšit vztahy s šáhovým režimem došlo k vypovězení některých íránských komunistů do exilu, a to včetně Abdurahmána Kásemblúa, který v Československu řadu let žil a dokonce v zemi založil se svou českou manželkou rodinu.

tým vztahům po celá 50. léta v omezené míře pokračovala alespoň hospodářská výměna.¹⁵

Současně na přelomu 40. a 50. let získávala větší globální pozornost jiná regionální témata – jako kupříkladu arabsko-izraelský konflikt,¹⁶ kyperská otázka,¹⁷ pokračující dekolonizace¹⁸ a vzestup arabského nacionalismu¹⁹ – která se alespoň na čas stala prioritními oblastmi soupeření mezi oběma bloky supervelmocí a poněkud přeměrovala československé blízkovýchodní priority. Vedle těchto důvodů lze považovat za značně limitující faktor rozvoje aktivit československé diplomacie rozsáhlé čistky, které proběhly v československém diplomatickém sboru po únorovém převratu 1948. Řada kariérních diplomatů – obecně všichni ti, kteří nebyli Komunistickou stranu považováni za dostatečně loajální, a proto ti s osobními kontakty na Západě – byla odvolána ze svých postů, byť za ně v mnoha případech nový režim neměl adekvátní náhradu.²⁰

To nicméně alespoň na úrovni těch nejvyšších diplomatických postů nebyl tak úplně případ československého vyslanectví v Teheránu, kde byl po odchodu vyslance Miroslava Kundráta do exilu v roce 1948²¹ do vedení československého zastupitelského úřadu v pozici chargé d'affaires jmenován Richard Slánský,²² mladší bratr generálního tajemníka KSČ Rudolfa Slánského. Toho však jen několik měsíců po příjezdu iránské úřady označily za *persona non grata* a musel zemi urychleně opustit.²³ Oproti jiným zemím regionu se nicméně v Írá-

15 KŘÍHOVÁ, Česko-iránské vztahy, s. 228-229.

16 Více viz HELLER. *United States the Soviet Union and the Arab-Israeli Conflict 1948-67: Superpower Rivalry*. Manchester 2018, s. 6-32; MORRIS. *Righteous Victims: A History of the Zionist-Arab Conflict 1881-2001*. New York 2001, s. 259-301; TATEROVÁ. Proměny přístupu československé diplomacie k arabsko-izraelskému konfliktu v letech 1948-1967. In *Mezinárodní vztahy*, 2022, roč. 57, č. 1, s. 43-77.

17 Více viz DODD. *The History and Politics of the Cyprus Conflict*. London 2010, s. 11-19; KOURA. Czechoslovakia and the 'Cyprus issue' in the years 1960-1974: Secret Arms Deals, Espionage, and the Cold War in the Middle East. In *Middle Eastern Studies*, 2021, roč. 57, č. 4, s. 516-533; ONDRIA. K problematice vztahov Cyperskej republiky a Československej socialistickej republiky v rokoch 1960-1964. In *Historický časopis*, 2022, roč. 70, č. 2, s. 305-330.

18 SMITH. *Ending Empire in the Middle East: Britain, the United States and post-war decolonization, 1945-1973*. London 2013, s. 8-15.

19 Více viz MANDUCHI. Arab Nationalism(s): Rise and Decline of an Ideology. In *Oriente Moderno*, 2017, roč. 97, č. 1, s. 4-35; SORBY Jr. Egypt v siločiarach veľmocenskej politiky v polovici 60. rokov 20. storočia. In *Historický časopis*, 2012, roč. 60, č. 1, s. 77-98.

20 DEJMEK. *Diplomacie Československa. Díl I. Nástin dějiny ministerstva zahraničních věcí a diplomacie (1918-1992)*. Praha 2012, s. 145-155.

21 DEJMEK. *Diplomacie Československa. Díl II., Biografický slovník československých diplomatů (1918-1992)*. Praha 2013, s. 132-133.

22 DEJMEK, *Diplomacie Československa. Díl II*, s. 576-577.

23 ZÍDEK a SIEBER, *Československo a Blízký východ v letech 1948-1989*, s. 112-113.

nu podařilo udržet fungující československé diplomatické zastoupení, protože nástupcem Slánského, a to dokonce v postavení vyslance, se stal zkušený Václav Vávra, který působil na různých postech v československé diplomacii již od počátku 20. let.²⁴

Jak však vyplývá z interních zpráv ministerstva zahraničních věcí, československá diplomatická mise v Teheránu se potýkala s problémy souvisejícími s nedostatečnými personálními kapacitami a v některých případech i osobními spory mezi jednotlivými zaměstnanci. Tato ne zcela uspokojivá situace přetrvávala po celá 50. léta, protože vyslancům Josefu Záhorovi a jeho následovníku Jindřichu Šmídovi se dařilo situaci konsolidovat jen částečně.²⁵ Stejně jako v případě dalších československých diplomatických misí v zahraničí i v Íránu se diplomatický sbor potýkal s rizikem naverbování svých pracovníků cizí výzvědnou službou, případně rovnou odchodem do emigrace. Před odjezdem z Teheránu do Prahy takto požádal o politický azyl ve Velké Británii pro sebe a svou rodinu 2. tajemník československého vyslanectví v Teheránu Jan Maier, což vedlo k další destabilizaci poměrů na zastupitelském úřadu v Íránu, kde se začaly okamžitě prošetřovat důvody Maierovy emigrace spojované mimo jiné s jeho údajnou spoluprací s britskými tajnými službami.²⁶

S ohledem na vztahy východního bloku s nově dekolonizovanými státy na Blízkém východě i v dalších regionech byly stěžejní politické změny, které se odehrály v Sovětském svazu po smrti Josefa V. Stalina v roce 1953. Jeho nástupce ve vedení země Nikita Chruščov ve svém známém projevu na XX. sjezdu Komunistické strany Sovětského svazu v roce 1956 jednak odsoudil kult osobnosti svého předchůdce a zločiny spojené s obdobím stalinismu, zároveň pak vyhlásil počátek nové éry, kdy soupeření mezi socialistickým a kapitalistickým táborem mělo i nadále probíhat v nezmenšené intenzitě, ale vzhledem k riziku ničující jaderné války výhradně mírovou cestou. Významným polem pro toto soupeření se měly stát země tzv. Třetího světa – sovětské vedení předpokládalo, že vzhledem k neblahé zkušenosti většiny těchto zemí s evropským kolonialismem by se zde snahy o export socialismu jako určitého myšlenkového protipólu mohly setkat se značným úspěchem.²⁷ Do tohoto úsilí se vedle Sovětského svazu měly dle svých možností zapojit také jeho satelity včetně Československa.

Pozice Íránu v této koncepci byla ovšem poněkud rozporuplná. Persie/Írán sice historicky nikdy nebyly integrální součástí evropských koloniálních impérií, přesto se tato říše od 19. století stala předmětem tzv. *Velké hry* o moc mezi car-

24 DEJMEK, *Diplomacie Československa. Díl II*, s. 642-643.

25 KŘÍHOVÁ, *Česko-iránské vztahy*, s. 228-229.

26 ZÍDEK a SIEBER, *Československo a Blízký východ v letech 1948–1989*, s. 114.

27 MUEHLENBECK. *Czechoslovakia in Africa, 1945–1968*. New York 2015, s. 9-10.

ským Ruskem a Velkou Británií.²⁸ Zatímco Rusko o svůj vliv v zemi v důsledku zániku romanovské říše dočasně přišlo, Velká Británie naopak své mocenské pozice ještě posílila a považovala Írán zejména s ohledem na místní ropný průmysl za jednu ze svých prioritních oblastí zájmu na Blízkém a Středním východě, což platilo i v prvních letech po skončení 2. světové války. Silný politický britský vliv v Íránu spolu s koncesemi britských společností, především pak Anglo-Iranian Oil Company, na rozhodující část íránského ropného průmyslu vedly ke stále vzrůstající nepopularitě Velké Británie v íránské společnosti.²⁹

Tyto společenské nálady vedly k vzestupu íránských nacionalistů vedených Muhammadem Mosaddekem, který se v dubnu 1951 stal premiérem země. Poté co Mosaddek vyhlásil znárodnění íránského ropného průmyslu ovládaného Anglo-Iranian Oil Company, však došlo k zásadní eskalaci situace.³⁰ V reakci na tyto události přišel nejenom důrazný diplomatický protest z Velké Británie a následné přerušování britsko-íránských diplomatických vztahů, ale současně Mossaddekovy kroky významně znepokojily jak šáha Mohammada Pahlavího, jenž v důsledku vyhrcozených událostí nakrátko dokonce nepřiznaně odešel do exilu, tak i Spojené státy americké. Administrativa prezidenta Dwighta D. Eisenhowera dlouhodobě sledovala aktivity íránských nacionalistů a jejich vazby na stranu Tude se značným znepokojením, jenž vyplývalo z obav ze snah východního bloku vyvážet socialismus do Třetího světa prostřednictvím právě takových místních skupin.³¹

Z těchto důvodů se nakonec CIA rozhodla zahájit Operaci Ajax, která prostřednictvím zinscenovaného puče vedla k pádu Mossaddeka a návratu šáha do země.³² Příslušnost Íránu k západnímu bloku posléze dále stvrdilo přistoupení země k Bagdádskému paktu v roce 1955, což byla vojensko-politická aliance sdružující Velkou Británii, Irák, Írán a Turecko, kterou východní blok po celou dobu její existence sledoval s podezřením a mnoha kritickými výhradami.³³ Ve

28 Více viz KAZEMZADEH. *Russia and Britain in Persia: Imperial Ambitions in Qajar Iran*. London 2008.

29 KEDDIE a RICHARD. *Modern Iran: Roots and Results of Revolution*. New Haven 2006, s. 123-131.

30 ZAHRANI. The Coup That Changed the Middle East: Mossadeq v. The CIA in Retrospect. In *World Policy Journal*, 2002, roč. 19, č. 2, s. 93-99.

31 ABRAHAMIAN. The 1953 Coup in Iran. In *Science & Society*, 2001, roč. 65, č. 2, s. 182-215.

32 KEDDIE a RICHARD. *Modern Iran: Roots and Results of Revolution*, s. 130-132; MARSH. The United States, Iran and Operation 'Ajax': Inverting Interpretative Orthodoxy. In *Middle Eastern Studies*, 2003, roč. 39, č. 3, s. 1-38.

33 SANJIAN. The Formulation of the Baghdad Pact. In *Middle Eastern Studies*, 1997, roč. 33, č. 2, s. 226-266; JASSE. The Baghdad Pact: Cold War or Colonialism? In *Middle Eastern Studies*, 1991, roč. 27, č. 1, s. 140-156.

výsledku tyto události vedly k posílení pozic USA v Íránu, což ale zahrnovalo primárně přímou spolupráci s šáhovým režimem, protože velká část íránské společnosti americkou intervenci v zemi odmítala a v zemi došlo k zásadnímu nárůstu antiamerikanismu.³⁴

Tato situace sice na jednu stranu přispívala k větším sympatiím části obyvatelstva vůči východnímu bloku, jež vnímala jako možnou protiváhu americkému vměšování se, na druhou stranu však aktivity Sovětského svazu, Československa a dalších socialistických zemí v Íránu významně omezovala šáhova autoritářská restriktivní politika a prozápadní směřování.³⁵ Vedle těchto politických problémů je nutné jako další překážku vzájemných vztahů uvést rovněž skutečnost, že někteří významní šiiťští duchovní odmítali hlubší vazby na socialistické státy s odůvodněním, že komunismus je jako ateistická ideologie ve své podstatě hříšná – ve společnosti s významným procentem věřících muslimů, samozřejmě, i tyto argumenty sehrávaly důležitou roli.³⁶

Ve světle výše uvedených aspektů se tak československo-íránské vztahy v druhé polovině 50. let rozvíjely jen pomalu a obtížně. Kromě nelegální podpory pro íránské komunisty v zásadě docházelo jen k realizaci menších hospodářských projektů, kdy se svolením íránských úřadů v zemi působili českoslovenští odborníci. V malé míře pak probíhala ekonomická výměna mezi oběma zeměmi, kdy Československo dodalo do Íránu dva cukrovary, zemědělské a průmyslové stroje, došlo též k obnově aktivit Société commerciale Irano-Škoda, z Íránu se pak do Československa dovážela ke zpracování primárně surová bavlna. Celkově se však jednalo o poměrně malou obchodní výměnu, která nebyla ani pro jednu ze zainteresovaných zemí z ekonomického hlediska klíčová.³⁷ Československo-íránské politické a kulturní vztahy se pak v tomto období nacházely *de facto* na bodu mrazu.

Vývoj československo-íránských vztahů v první polovině 60. let

Československo-íránské vztahy na počátku 60. let následovaly trendy z předchozího období, tedy stále se vyznačovaly značným chladem zesíleným skutečností, že v březnu 1959 v Ankaře íránský šáh podepsal oboustrannou vojenskou dohodu se Spojenými státy americkými s cílem posílit bezpečnostní garance definované v Bagdádsském paktu. Další navýšení americko-íránské spolupráce ve vojenské

---

34 POLLACK. *The Persian Puzzle: Deciphering the Twenty-five-Year Conflict Between the United States and Iran*. London 2004, s. 55; AXWORTHY, *Dějiny Íránu*, s. 179.

35 BLAKE. *The U.S.-Soviet Confrontation in Iran, 1945–1962. A Case in the Annals of the Cold War*. Lanham 2009, s. 94–136.

36 CHUBIN. The Soviet Union and Iran. In *Foreign Affairs*, 1983, roč. 61, č. 4, s. 922–923.

37 ZÍDEK a SIEBER, *Československo a Blízký východ v letech 1948–1989*, s. 113–114.

oblasti českoslovenští diplomaté interpretovali jako snahu USA zabránit normalizaci vztahů mezi Íránem a Sovětským svazem.³⁸ V reakci na tyto události došlo k omezení návštěv společenských akcí organizovaných protistranou ze strany jak československých, tak íránských diplomatů.³⁹ Možnosti pro zlepšení tak jednoznačně podléhaly vývoji mezinárodní politiky, jak ostatně jasně uvedl i nově jmenovaný íránský vyslanec Mohammad Goudarzi v září 1960 v rozhovoru se svým československým protějškem Mečislavem Jablonským před odjezdem do Prahy: „[...] *rozvíjení je závislé na vztazích Íránu a SSSR*“.⁴⁰

U íránských nejvyšších státních představitelů v této době stále přetrvával skeptický postoj vůči komunistické ideologii, což vedlo k tomu, že v některých případech íránské úřady odmítaly udělovat vstupní víza československým diplomatům a expertům s odůvodněním na podezření ze špionáže či podpory ilegálně působící marxistické straně Túde.⁴¹ Současně někteří českoslovenští odborníci, kteří se podíleli na rozvoji vybraných technických projektů – jako například dodání diesellových generátorů a dalšího technického vybavení pro úpravnu rud Gardanešir, elektrárnu v Tabrízu či manufakturu na výrobu cihel v Teheránu – čelili intenzivnímu monitorování svých každodenních aktivit ze strany íránské tajné služby SAVAK, a to si československé vyslanectví vysvětlovalo jako cílelou snahu získat informace použitelné jako záminka pro vyhoštění Čechoslováků ze země.⁴²

Na počátku roku 1961 byla však již ze strany íránských autorit patrná snaha o alespoň částečnou normalizaci vzájemných vztahů s východním blokem, nicméně plánovaná státní návštěva šáha Mohammada Rézy v Moskvě se nakonec neuskutečnila. K reálnému ukončení nepřátelství mezi SSSR a Íránem nakonec došlo až v září 1962,⁴³ kdy se Nikita Chruščov rozhodl zastavit nepřátelskou

38 AMZV, TO-T, Írán 1960–1964. Informační zpráva pro s. ministra pro přijetí íránského vyslance p. Gudarziho, čj. 031.523/60-9, 6. prosince 1960; BLAKE, *The U.S.-Soviet Confrontation in Iran, 1945–1962*, s. 95.

39 AMZV, TO-T, Írán 1960–1964. Instrukce k plánu práce na II. čtvrtletí 1960 – ZÚ Teherán, čj. 020.813/60, 18. března 1960; AMZV, TO-T, Írán 1960–1964. Mimořádná politická zpráva č. 1 – vývoj vztahů mezi SSSR a Íránem, čj. 547/61, 19. března 1961.

40 AMZV, TO-O, Írán 1960–1964. Informace o večeri na počest nového vyslance Íránu v ČSSR p. Mohammed Goudarzi, čj. 0148/60, 17. září 1960.

41 AMZV, TO-T, Írán 1955–1959. Návrh plánu práce ZÚ Teherán na I. čtvrtletí 1960, čj. 0201/59/PO, 19. listopadu 1959; AMZV, TO-T, Írán 1960–1964. Zpráva o činnosti ZÚ ve IV. čtvrtletí 1960, čj. 06/61, 22. ledna 1961; AMZV, TO-O, Írán 1960-1964. Návštěva nám. min. zahr. věci p. Eghbala, čj. 0151/60, 5. října 1960.

42 AMZV, TO-T, Írán 1960–1964. Postup íránských úřadů vůči některým čs. příslušníkům, čj. 1892/61, 29. listopadu 1961.

43 MEHRUNNISA. Iran's Relations with the US and USSR. In *Pakistan Horizon*, 1973, roč. 26, č. 3, s. 50.

propagandu v sovětském tisku vůči šáhovi výměnou za dohodu, v níž se Írán zaváže, že na jeho území nebudou umístovány raketové základny třetích zemí. Zájem šáha na zlepšení vztahů s východním blokem vycházel mimo jiné z plánů modernizovat hospodářství své stále do značné míry hospodářsky i technologicky zaostalé země, přičemž mimo jiné právě užší ekonomická výměna Íranu se zeměmi východní Evropy měla tento rozvoj podpořit.⁴⁴

Šáhova snaha o přátelštější vztahy s východním blokem⁴⁵ – byť jeho režim si až do svého pádu v důsledku revoluce v roce 1979 jednoznačně zachoval proamerickou orientaci zahraniční politiky – vedla k tomu, že se postupně začaly zlepšovat rovněž soudobé československo-iránské vztahy.⁴⁶ V létě 1962, ve spojitosti s ukončením působení vyslance Mečislava Jablonského v Teheránu a vysláním jeho nástupce Zdeňka Karmelity, byla obnovena debata ohledně navýšení vzájemného diplomatického zastoupení na úroveň velvyslanectví. Po konzultacích se sovětskými představiteli se tento návrh v praxi realizoval k 21. srpnu 1962, což je nutné považovat za důležitý milník ve vztazích obou zemí.⁴⁷ Navzdory této skutečnosti však namísto očekávané normalizace československo-iránské vzájemné vztahy v následujících měsících spíše stagnovaly. Důvodem byl především tlak za strany USA, které se snažily zvrátit rozšiřování vztahů Íranu s východním blokem. Samotný šáh pak v této věci značně lavíroval, protože se snažil získat pro svou zemi půjčku od obou zneprátelených bloků supervelmocí.⁴⁸

Významné oteplení soudobých československo-iránských vztahů o rok později potvrdila průlomová státní návštěva iránského ministra hospodářství Alího Naghí Alikáního, kterého 11. září 1963 v doprovodu iránského velvyslance Mohammada Alího Forougiho oficiálně přijal v Černínském paláci v Praze ministr zahraničí Václav David. Při této schůzce kromě dalšího rozvoje vzájemných, zejména hospodářských vztahů oba představitelé projednávali možnosti udělení obchodních práv pro Československé aerolinie na lince Praha-Teherán a zpět.

44 KŘÍHOVÁ, Česko-iránské vztahy, s. 229.

45 Potvrzená uzavřením *Sovětsko-iránské dohody o ekonomické a technické spolupráci* 27. 7. 1963 a následně pak ve stejném roce oficiální návštěvou nejvyššího sovětského politického představitele Leonida Brežněva v Íranu, na niž navázala návštěva šáha v SSSR v roce 1965.

46 AMZV, TO-T, Írán 1965–1969. Jednání o uzavření dlouhodobé obchodní dohody s Íránem, čj. 026917/65-8, 14. ledna 1966; AMZV, TO-O, Írán 1960–1964. Normalizace vztahů SSSR-Írán a návrhy na rozšíření čs.-iráns. styků, čj. M57/62, 23. listopadu 1962.

47 AMZV, TO-O, Írán 1960–1964. Povýšení ZÚ Teherán na velvyslanectví, dotaz ZÚ Moskva, čj. 113.211, 28. května 1962; AMZV, TO-O, Írán 1960–1964. Uplatňování Vídeňské úmluvy o diplomatických stycích, čj. 1359/62, 3. května 1962; AMZV, TO-O, Írán 1960–1965. Povýšení diplomatického zastoupení s Íránem na úroveň velvyslanectví – návrh čs. noty a společného komuniké, čj. 119.432, 4. srpna 1962.

48 BLAKE, *The U.S.-Soviet Confrontation in Iran, 1945–1962*, s. 138-145.

Alikání v rámci svého pobytu ještě zavítal na brněnský veletrh, navštívil závody SVIT v Gottwaldově a továrnu Zetor Brno.⁴⁹

Na tuto cestu navázala další pozvání pro vybrané vysoké iránské představitele, jejichž návštěvy v Československu se měly realizovat v následujících letech. Československá vláda spolu s mezinárodním oddělením ÚV KSČ a ministerstvem zahraničních věcí projednávala možnost zaslat oficiální pozvání k státní návštěvě pro následující osoby: ministra zemědělství generála Ismaíla Rijáhiho, ministra kultury Mehrdada Pahlboda při příležitosti oslav pražského jara, ministra zahraničních věcí Abbáse Aráma za účelem ozdravného lázeňského pobytu v Karlových Varech, sestru-dvojče iránského šáha princeznu Ašraf a jejího chotě Mehdího Bušériho, šáhova bratra Abdora a v neposlední řadě i pozvánku pro samotného šáha Mohammada Pahlaviho a jeho manželku císařovnu Farah.⁵⁰

Vstřícný postoj československé diplomacie vůči Íránu potvrdila zahraničně-politická koncepce z roku 1966, kde kolegium ministerstva zahraničních věcí definovalo oficiální postoj Československa k Íránskému císařství, jež bylo označováno za zemi usilující o nezávislejší politiku na Spojených státech amerických. Současně se předpokládalo, že vzhledem k iránskému nerostnému bohatství existují značné možnosti pro budoucí hospodářský rozvoj a potenciálně dobré obchodně-politické vztahy s Československem.⁵¹ Podobný, leč o něco opatrnější přístup při tvorbě koncepce volilo oddělení mezinárodní politiky ÚV KSČ, které trvalo na nutnosti veřejně neoceňovat politiku šáhova režimu především s ohledem na problematické postavení iránských komunistů.⁵²

Vzestup vzájemných vztahů v druhé polovině 60. let 20. století

V listopadu 1965 se realizovala první z důležitých plánovaných státních návštěv. Československo navštívila čtyřčlenná iránská delegace pod vedením ministra zemědělství Ismaíla Rijáhiho, která však měla ve výsledku spíše reprezentační a společenský charakter než zahájení nových projektů spolupráce.⁵³ Navázala na ni ale návštěva Íránu československou delegací vedenou ministrem zahraničního obchodu Františkem Hamouzem na počátku roku 1966, která již konkré-

49 NA, A ÚV KSČ, f. 02/1. Vztahy ČSSR-Írán, k. 3 sv. 11, Antonín Novotný – zahraničí, čj. sine, s. 1.

50 AMZV, TO-T, Írán 1965–1969, Pozvání iránského šáha do ČSSR, čj. 029.272/64, 12. května 1965.

51 AMZV, Porady kolegia, 1953–1989. Porada kolegia ze dne 17. července 1966, čj. 025.687/66-9, 17. července 1966.

52 NA, A ÚV KSČ, f. KTAN-II, k. 106, sv. 7. Schůze P ÚV KSČ, čj. 199, 22. 10. 1966, s. 2-3.

53 AMZV, TO-T, Írán 1965–1969, Výsledky cesty iránského ministra zemědělství do ČSSR, čj. 030.708/65, 14. ledna 1966; AMZV, TO-T, Írán 1965–1969, Instrukční dopis č. 11/65 pro ZÚ Teherán, čj. 029.530/65-8, 19. listopadu 1966.

ní výsledky přinesla. Nejenže se jednalo o první československou návštěvu na ministerské úrovni v zemi od dob 2. světové války, což jednoznačně potvrdilo výrazné vylepšení vzájemných vztahů, ale současně došlo k podepsání dvou významných dohod: *Dohody o hospodářské a technické spolupráci* a *Dlouhodobé platební a dlouhodobé obchodní dohody*. Oba dokumenty tak formalizovaly prohloubení vzájemných ekonomických vztahů.⁵⁴

Další významnou realizovanou státní návštěvou v tomto období – a tentokrát již přímo z řad členů královské rodiny – byla cesta šáhovy sestry, princezny Ašraf a jejího manžela senátora Mehdiho Bušériho do Československa ve dnech 22. – 28. srpna 1966.⁵⁵ Princezna, někdy označována jako šedá eminence iránského císařského režimu vzhledem k vlivu, který dlouhodobě měla na svého bratra šáha, do země přijela na základě pozvání JUDr. Heleny Leflerové, předsedkyně Výboru československých žen a místopředsedkyně Národního shromáždění. Princezna plánovala cesty využít pro vytvoření mezinárodního výboru v boji proti analfabetismu se sídlem v iránském hlavním městě Teheránu, což byla agenda, které se dlouhodobě věnovala.⁵⁶

Na návštěvu své sestry v Československu osobně navázal iránský šáh, který do země přijel o rok později. Státní návštěva Muhammada Pahlavího a jeho choti císařovny Farah ve dnech 23. – 27. května 1967 byla pochopitelně zásadní politickou a společenskou událostí⁵⁷ a provázela ji značná publicita jak v ČSSR, tak v Íránu.⁵⁸ Šáha s císařovnou a jejich doprovodem⁵⁹ oficiálně přivítal ihned po

54 AMZV, TO-T, Írán 1965–1969, ZÚ Teherán – hodnocení činnosti za I. pololetí 1966, čj. 0121/66, 24. srpna 1966; AMZV, TO-T, Írán 1965–1969, ZÚ Teherán – hodnocení činnosti za II. pololetí 1966, čj. 01/67, 7. února 1967.

55 AMZV, TO-T, Írán 1965–1969, Návštěva iránské princezny Ašraf v ČSSR – zaslání materiálů, čj. 026,250/66-9, nedatováno.

56 AMZV, TO-T, Írán 1965–1969, Informace o stycích ČSSR s Íránem, příloha I. k čj. 027.332/66-9, 7. října 1966.

57 MZV. Dokumenty k československé zahraniční politice. XIV. Ročník, 1967, s. 116-117

58 AMZV, TO-T, Írán 1965–1969, Kulturně a tiskově propagační zajištění návštěvy iránského šáha v ČSSR, čj. 1354/67, 8. listopadu 1968.

59 Íránská delegace vedle šáha a císařovny čítala celkem 15 osob: Malektajd Alam (čestná dáma královny), ministr zahraničních věcí Ardešír Zahedí, ministr hospodářství Alí Naghí Alikání, ministr vodního hospodářství a energetiky Mansour Rohaní, čestná první dáma Banou Diba, velmistř ceremonií JCV šahinšáha Hossejn Alí Longhman Adham, osobní lékař šáha Abdol Karim Ajadí, kulturní a tiskový rada Chožaeddín Chafa, šáhův pobočník gen. Mohammad Fazelí, ministr-rada a komoří Amir Aslan Afchar, náměstek ministra cest a komoří Sirus Farzaneh, pobočník šáha viceadmirál Djaafar Kouros, důstojník císařské gardy plk. Mohammad Amín Beiglarí, sekretář ministra zahraničních věcí Houshange Batmangholitch. AMZV, TO-T, Írán 1965–1969, Depeše – Šáh, příloha I. (Program pobytu v ČSSR), čj. 024.373/66-2, 14. června 1966; AMZV, TO-T, Írán 1965–1969, Doprovod šáha při jeho návštěvě v ČSSR, čj. 106.877/67-9, 8. listopadu 1968.

příletu na letišti v Praze-Ruzyni prezident Antonín Novotný. Během svého pobytu v Československu navštívil šáh mimo jiné závody Aero, absolvoval prohlídku Pražského hradu, prohlédl si Národní muzeum, podnik Škoda Plzeň, pivovar Prazdroj, Karlovy Vary a Mariánské Lázně, stavební fakultu ČVUT i Národní galerii. Při slavnostním banketu na Pražském hradě mu byl posléze propůjčen Řád Bílého lva I. třídy s řetězem, a to jako ocenění za mimořádné zásluhy o rozvoj vzájemných vztahů. Císařovna Farah taktéž obdržela Řád Bílého lva I. třídy (bez řetězu), ostatní členové delegace pak získali Řády II. a III. třídy.⁶⁰ Prezident Novotný na oplátku dostal od šáha vysoké íránské státní vyznamenání Řád Pahlaví.⁶¹

Šáh a prezident Novotný spolu vedli ve dnech 23. a 24. května rozhovory týkající se aktuálního stavu íránského hospodářství a možností vzájemné vědecko-technologické spolupráce. Z ekonomických otázek představovala důležitou část rozhovoru zejména diskuse týkající se možného odběru íránské ropy, kdy šáh učinil následující nabídku: „*Loni jsem navrhl, během svých návštěv v evropských socialistických státech, že budou-li mít zájem o naši naftu, že jsme ochotni ji za jejich zboží prodat.*“⁶² Prezident Novotný na tuto možnost reagoval pozitivně:

*„Naftu my sami nemáme a kryjeme její potřebu ze SSSR. [...] Váš návrh je pro nás zajímavý, včetně koncepce řešení dopravy. Máme zájem o vaši naftu a od r. 1970 ji budeme potřebovat. [...] Za naftu vám můžeme dodat různé výrobky, závody, které potřebujete pro rozvoj svého průmyslu.“*⁶³

Navzdory podpoře obou státníků pro tento návrh nicméně k dodávkám ropy z Íránu do Československa nakonec nedošlo.

Bezprostředním výsledkem těchto jednání bylo alespoň podepsání *Kulturní dohody*,⁶⁴ na jejímž základě došlo k přijetí *Plánu kulturních, školských, vědec-*

60 AMZV, TO-T, Írán 1965–1969, Návštěva šáha v ČSSR – vyznamenání, čj. 1443/67, 13. června 1967.

61 AMZV, TO-T, Írán 1965–1969, Neuveдено, čj. 09.39, 26. května 1967.

62 AMZV, TO-T, Írán 1965–1969, Informace o návštěvě íránského šáha v ČSSR, Příloha (Záznam o jednání presidenta ČSSR s. A. Novotného s íránským šáhem dne 23. května 1967), čj. 023.041/67-9, 8. listopadu 1968; NA, NA, A ÚV KSČ, f. 02/1, Vztahy ČSSR-Írán, k. 3 sv. 10, Antonín Novotný – zahraničí, čj. sine, s. 2.

63 AMZV, TO-T, Írán 1965–1969, Informace o návštěvě íránského šáha v ČSSR, Příloha (Záznam o jednání presidenta ČSSR s. A. Novotného s íránským šáhem dne 23. května 1967), čj. 023.041/67-9, 8. listopadu 1968; NA, A ÚV KSČ, f. 02/1, Vztahy ČSSR-Írán, k. 3 sv. 16, Antonín Novotný – zahraničí, čj. sine, s. 1.

64 AMZV, TO-T, 1965–1969, Instrukční dopis č. 4/67, čj. 024.086/67-9, 2.6.1967; AMZV, TO-T, Írán 1965–1969, Věc: Návštěva presidenta v Íránu – náměty k rozhovorům, čj. 057/69, 29.9.1969

kých a sportovních styků pro následující období.⁶⁵ Dohoda nabyla platnosti ještě v průběhu šáhovy návštěvy, a to 26. května 1967.⁶⁶ Návštěva současně pozitivně ovlivnila udělení obchodních práv pro Československé aerolinie na lince Praha – Teherán a zpět.⁶⁷ Trvajícím nadstandardní úroveň přátelství mezi oběma zeměmi potvrdila návštěva dalšího z členů iránské královské rodiny, tentokrát šáhova mladšího bratra Abdora, který v říjnu roku 1967 navštívil Československo za ryze pragmatickým účelem, a to zúčastnit se na Moravě honu na muflona, protože tento úlovek v princově rozsáhlé lovecké sbírce doposud scházel. Oficiálně však československé úřady a zejména média tuto událost neinterpretovaly jako jeden z princových rozmarů, ale jako jedinečnou příležitost prohloubit vzájemné hospodářské styky vzhledem ke skutečnosti, že princ Abdor zastával funkci osobního poradce šáha pro ekonomické otázky.⁶⁸

Vzájemné vztahy mezi oběma zeměmi zásadněji nepoznamenalo ani ukončení pražského jara po invazi vojsk Varšavské smlouvy do Československa v srpnu 1968. Blízkovýchodní teritoriální odbor ministerstva zahraničních věcí ve svém hodnocení pouze informoval, že československo-iránské vztahy zůstaly v roce 1968 na stejné úrovni jako v roce předchozím. O určitých dopadech srpnových událostí v Československu i na vztahy s Íránem nicméně vypovídá skutečnost, že se v tomto roce nakonec uskutečnily pouze dvě státní návštěvy na nižší politické úrovni, což bylo méně než v případě ostatních zemí východního bloku. První z nich byla návštěva ministra ekonomie Tehrániho v ČSSR. Do Íránu poté zavítal náměstek ministra zahraničního obchodu Mišovský.⁶⁹

Již o rok později se ale situace zásadně změnila, protože 24. – 29. listopadu 1969 československý prezident Ludvík Svoboda s doprovodem realizoval přislíbenou reciproční státní návštěvu Íránu.⁷⁰ Během pětidenního pobytu prezidentská delegace vedle Teheránu zavítala též do dalších významných iránských měst, a to do Širázu a Isfahánu, kde v rámci bohatého programu navštívila lokální průmyslové závody, kulturní instituce a v neposlední řadě taktéž místní pamětihodnosti z období starověké Perské říše zapsané na seznam UNESCO.⁷¹ Prezi-

65 AMZV, TO-T, Írán 1965–1969, Státní návštěva presidenta ČSSR s. L. Svobody v Íránu – doprovod, čj. 025.601/69-7, 28. prosince 1969.

66 MZV, Dokumenty k československé zahraniční politice.

67 AMZV, TO-T, Írán 1965–1969, Návštěva presidenta v Íránu – náměty k rozhovorům, čj. 057/69, 29. září 1969.

68 NA, A ÚV KSČ, f. 02/1, Vztahy ČSSR-Írán, k. 3, sv. 17, Antonín Novotný – zahraničí, čj. sine, s. 1.

69 AMZV, TO-T, Írán 1965–1969, Informace o plnění plánu práce ZÚ ve 2. pololetí 1968, čj. 020/69, 18. března 1969.

70 AMZV, TO-T, Írán 1965–1969, Státní návštěva presidenta ČSSR v Íránu – poskytnutí informací, čj. 020.018/70-7, nedatováno.

71 MZV, Dokumenty k československé zahraniční politice, XVI. Ročník, 1969, s. 383.

dent Svoboda pochopitelně jednal s řadou významných vládních představitelů, jako například s ministrem financí Amirem-Abbásem Hovejdu a s ministrem zahraničí Ardešírem Zadehím.⁷²

V průběhu prezidentovy audiece u šáha se debatovaly především československo-iránské vztahy a jejich další perspektivy. Jako velmi přínosnou oba představitelé vnímali zejména každoročně narůstající obchodní výměnu, kdy šáh deklaroval zájem o rozšíření dodávek především strojních zařízení a vyslání většího počtu československých expertů, kteří měli Íránu napomoci s rozvojem industrializace země, což byla dlouhodobá priorita iránské vlády.⁷³ Šáh rovněž navrhl prohloubení spolupráce v oblasti kulturních vztahů. Jako příklad konkrétních projektů vznesl návrh, aby byla pro výchovné účely vytvořena série populárně-vědeckých filmů. Mimoto navrhl projednání partnerské spolupráce mezi městy Brnem a Tabrizem, Bratislavou a Isfahánem, Prahou a Teheránem.⁷⁴ V průběhu rozhovoru mezi oběma státníky rovněž došlo na některé významné soudobé politické otázky, kdy obě strany zaujaly shodné stanovisko v otázce zamezení proliferace jaderných zbraní ve světě prostřednictvím užšího vyjednávání mezi Moskvou a Washingtonem na nejvyšší politické úrovni.

Prezidentu Svobodovi a jeho choti Ireně Svobodové byl v průběhu návštěvy Íránu udělen Řád Pahlaví, iránská císařovna Farah na oplátku obdržela Řád Bílého lva I. třídy s řetězem. Reciproční návštěvě se dostalo značné publicity nejen v iránských médiích, ale také v řadě arabských zemí.⁷⁵ Poprvé také zazněla nabídka na vývoz iránského zemního plynu do ČSSR, byť nakonec nerealizována.⁷⁶ Přímým důsledkem návštěvy bylo zahájení činnosti československého Art Centra v Íránu, které zejména v 70. letech získalo za své působení značný kulturní ohlas.⁷⁷ V závěru návštěvy pak pozval prezident Svoboda šáha a císařovnu k další návštěvě ČSSR, ta se však ale nakonec uskutečnila až v roce 1977.⁷⁸

72 AMZV, TO-T, Írán 1970–1974, Politická zpráva č. 19/71 – Nová vláda ministerského předsedy Hovejdy, čj. 0150/71, 29. září 1971.

73 AMZV, TO-T, Írán 1965–1969, Věc: Zpráva o průběhu a výsledcích oficiální návštěvy presidenta ČSSR s. Ludvíka Svobody v Íránu ve dnech 24.-29. listopadu 1969, čj. 020.003/70-7, leden 1970

74 AMZV, TO-T, Írán 1965–1969, Zpráva o průběhu a výsledcích oficiální návštěvy presidenta ČSSR s. Ludvíka Svobody v Íránu ve dnech 24.-29. listopadu 1969, čj. 020.003/70-7, leden 1970.

75 AMZV, TO-T, Írán 1965–1969, Zpráva o průběhu a výsledcích oficiální návštěvy presidenta ČSSR s. Ludvíka Svobody v Íránu ve dnech 24.-29. listopadu 1969, čj. 020.003/70-7, leden 1970.

76 AMZV, TO-T, Írán 1965–1969, Státní návštěva presidenta ČSSR v Íránu – poskytnutí informací, čj. 020.018/70-7, 10. února 1970.

77 AMZV, TO-T, Írán 1975–1979. Věc: Činnost Art Centra, čj. 013.639/78, 1978.

78 AMZV, TO-T, Írán 1965–1969, Státní návštěva presidenta ČSSR v Íránu – poskytnutí infor-

Obecně byla Svobodova cesta do Íránu vnímána jako velmi úspěšná a potvrdila nadstandardní úroveň soudobých československo-iránských vztahů.

Závěr

Diplomatické vztahy mezi Československem a Íránem v prvních dvou dekáдах studené války prošly velmi dynamickým vývojem, který do značné míry reflektoval aktuální mezinárodní dění. Navzdory značnému chladu a někdy až otevřenému nepřátelství typických pro druhou polovinu 40. let a celá 50. léta 20. století, na počátku 60. let došlo k přelomové změně, která naprosto změnila dosavadní přístup československé diplomacie vůči Íránskému císařství. V průběhu dalších let se pak mezi oběma zeměmi vytvořilo relativně pevné partnerství, které přetrvalo až do konce trvání šáhova režimu v roce 1978. Takovýto vývoj je o to pozoruhodnější, že Írán za vlády šáha Muhammada Pahlavího se jednoznačně profiloval jako prozápadní stát úzce politicky, ekonomicky a bezpečnostně napojený na Spojené státy americké. Za této konstelace lze tedy vznik a následný rozvoj sovětsko/československo-iránského partnerství označit za jeden z poměrně překvapivých momentů studené války.

Příčiny přátelských vztahů mezi zeměmi stojícími na opačných barikádách probíhajícího studenoválečného soupeření je nutné hledat jak v dobových politických, tak ekonomických souvislostech. Z politického hlediska Československo do značné míry následovalo postoje Sovětského svazu, který po smrti Josefa V. Stalina přehodnotil některé instrumenty své zahraniční politiky, kdy do budoucna měl export doktríny socialismu probíhat preferenčně mírovou cestou. Současně zde akcentovala snaha vytvořit si síť spojenců v nově dekolonizovaných zemích tzv. Třetího světa. Přesto však obecně častějšími partnery byly státy s republikánským zřízením spíše než monarchie, jejichž vládcí obvykle vnímali komunistickou ideologii jako fundamentální hrozbu pro svou vlastní existenci.

Samotný iránský šáh nicméně na počátku 60. let cíleně otevřel pole pro bližší spolupráci s východním blokem. Důvodem byly především hospodářské reformy za účelem dosáhnout modernizace jeho doposud stále značně zaostalé země. Za tímto účelem byl Muhammad Pahlaví ochoten politicky lavírovat mezi oběma bloky supervelmocí s jednoznačným cílem získat od obou z nich pro Írán co nejvíce. Přístup československé diplomacie tak vycházel z širší mezinárodní situace, kdy jak Sovětský svaz, tak Írán projevily zájem o eliminaci vzájemného nepřátelství a zahájení nové éry ve vzájemných vztazích. Současně bylo důležité, že k tomuto zvratu došlo právě v 60. letech, kdy už se opětovně zkonsolidoval československý diplomatický sbor, který byl po únorovém převratu 1948 a následných politických čistkách personálně značně zdecimován a tím pádem

---

mací, čj. 020.018/70-7, 10. února 1970.

neschopen v řadě zemí včetně Íránu vykonávat diplomatickou agendu v plném rozsahu.

Československo se tak mohlo v rozvoji vztahů s Íránem plně angažovat a *de facto* v tomto ohledu patřilo mezi nejaktivnější sovětské satelity. Určitou výhodou v tomto ohledu byly i zkušenosti a dobrá reputace, kterou v Íránu měly československé firmy a odborníci již z meziválečného období. Současně se zde jednoznačně projektovaly československé ekonomické zájmy jak s ohledem na možná nová odbytiště pro československé průmyslové výrobky, tak i s ohledem na případnou možnost dovážet z Íránu do Československa levnou ropu. Za tímto účelem proběhla v 60. letech řada státních návštěv, včetně té nejvyšší úrovně v podobě delegací hlav obou zemí. Na rozvoj ekonomických vztahů pak v menší míře navázal též nárůst kulturních, vědeckých a vzdělávacích aktivit.

Takto dynamický vývoj československo-iránských vztahů byl umožněn značným politickým pragmatismem na obou stranách. Navzdory deklarované snaze o vývoz socialismu do Íránu interní zprávy ukazují na nedůvěru československé diplomacie ohledně zásadní reformy šáhova režimu. To ostatně potvrdily i nadále pokračující represe členů iránské komunistické strany Túde, které sice československá strana konstantně kritizovala, ale nikoliv veřejně. Šáh Muhammad Pahlaví oproti tomu stále vnímal komunistickou ideologii jako nepřátelskou pro svůj režim a nepřestal ji proto na domácí úrovni eliminovat, avšak současně tyto ideologické rozdíly přestal vnímat jako stěžejní překážku pro rozvoj styků se zeměmi východního bloku. Souhrn všech těchto faktorů tedy na počátku 60. let 20. století umožnil vznik a následně rychlý rozvoj poměrně překvapivého československo-iránského partnerství.

O autorech / About the authors

Ing. Alexandra Struhárová

Fakulta regionálního rozvoje a mezinárodních studií, Mendelova univerzita v Brně

Zemědělská 1, Brno 613 00

Česká republika

e-mail: alex.struharova@gmail.com

Mgr. Eva Taterová, M.A., Ph.D.

Fakulta regionálního rozvoje a mezinárodních studií, Mendelova univerzita v Brně

Zemědělská 1, Brno 613 00

Česká republika

e-mail: evataterova@gmail.com

<https://orcid.org/0000-0001-9984-4841>

Researcher ID: E-5973-2018

Scopus Author ID: 57192889176

Zoznam použitých prameňov a literatúry / List of references and literature

Primárne zdroje / Primary sources

Archívy a archívne pramene / Archives and Archives sources

Archívy a archívne pramene / Archives and Archives sources

Archív Ministerstva zahraničných vecí ČR, Porady kolegia, 1953–1989

Archív Ministerstva zahraničných vecí ČR, Teritoriální odbory – tajné, Írán 1955–1959

Archív Ministerstva zahraničných vecí ČR, Teritoriální odbory – obyčejné, Írán 1960–1964

Archív Ministerstva zahraničných vecí ČR, Teritoriální odbory – tajné, Írán 1965–1969

Archív Ministerstva zahraničných vecí ČR, Teritoriální odbory – tajné, Írán 1970–1974

Archív Ministerstva zahraničných vecí ČR, Teritoriální odbory – tajné, Írán 1975–1979

Národní archiv ČR, Archiv Ústředního výboru KSČ, fond 02/1

Národní archiv ČR, Archiv Ústředního výboru KSČ, fond Kancelář 1. tajemníka ÚV KSČ

Antonína Novotného – II. část

Edície prameňov a publikované pramene / Source editions and Published editions

Ministerstvo zahraničných vecí ČR. Dokumenty k československé zahraniční politice. XIV. Ročník, 1967

Ministerstvo zahraničných vecí ČR. Dokumenty k československé zahraniční politice. XVI. Ročník, 1969

Sekundárne zdroje / Secondary sources

Monografie a zborníky ako celok / Monographs

AXWORTHY, Michael. *Dějiny Íránu: Říše ducha – od Zarathuštry po současnost*. Praha: Nakladatelství lidové noviny, 2009, 319 s. ISBN 978-8074228896.

BLAKE, Kristen. *The U.S.-Soviet Confrontation in Iran, 1945–1962. A Case in the Annals of the Cold War*. Lanham: University Press of America, 2009, 246 s. ISBN 978-0761844952.

COLLIER, David R. *Democracy and the Nature of American Influence in Iran, 1941–1979*. Syracuse, New York: Syracuse University Press, 2017, 429 s. ISBN 0815634978.

DEJMEK, Jindřich. *Diplomacie Československa. Díl I. Nástin dějiny ministerstva zahraničních věcí a diplomacie (1918–1992)*. Praha: Academia, 2012, 320 s. ISBN 978-80-200-2210-3.

DEJMEK, Jindřich. *Diplomacie Československa. Díl II., Biografický slovník československých diplomatů (1918–1992)*. Praha: Academia, 2013, 802 s. ISBN 978-80-200-2285-1.

DODD, Clement. *The History and Politics of the Cyprus Conflict*. London: Palgrave Macmillan, 2010, 326 s. ISBN 978-0230242111.

- GERLINI, Matteo a TRENTIN, Massimiliano. *The Middle East and the Cold War: Between Security and Development*. Cambridge: Cambridge Scholars Publishing, 2012, 166 s. ISBN 978-1443837156.
- HASANLI, Jamil. *At the Dawn of the Cold War: The Soviet-American Crisis over Iranian Azerbaijan, 1941–1946*. Lanham: Rowman & Littlefield Publishers, 2006, 424 s. ISBN 0742540553.
- HELLER, Joseph. *United States the Soviet Union and the Arab-Israeli Conflict 1948–67: Superpower Rivalry*. Manchester: Manchester University Press, 2018, 301 s. ISBN 1526103826.
- JŮNOVÁ MACKOVÁ, Adéla. *Nerovné partnerství: Československo-iránské vztahy 1918–1938*. Praha: Národohospodářský ústav Josefa Hlávky, 2013, 211 s. ISBN 978-80-86729-87-9.
- KAZEMZADEH, Firuz. *Russia and Britain in Persia: Imperial Ambitions in Qajar Iran*. London: I. B. Tauris, 203, 739 s. ISBN 978-1780763101.
- KEDDIE, Nikki R. a RICHARD, Yann. *Modern Iran: Roots and Results of Revolution*. New Haven: Yale University Press, 2006, 408 s. ISBN 978-0300121056.
- LAQUEUR, Walter. *The Struggle for the Middle East: the Soviet Union and the Middle East, 1958–68*. London: Routledge, 2017, 371 s. ISBN 1138655414.
- MORRIS, Benny. *Righteous Victims: A History of the Zionist-Arab Conflict 1881–2001*. New York: Vintage Books, 2001, 768 s. ISBN 978-0679421207.
- MUEHLENBECK, Philip. *Czechoslovakia in Africa, 1945–1968*. New York: Palgrave Macmillan, 2015, 271 s. ISBN 978-1137561442.
- PARSI, Trita. *Treacherous Alliance: The Secret Dealings of Israel, Iran, and the United States*. New Haven: Yale University Press, 2008, 384 s. ISBN 978-0300143119
- POLLACK, Kenneth. *The Persian Puzzle: Deciphering the Twenty-five-Year Conflict Between the United States and Iran*. London: Random House, 2004, 529 s. ISBN 978-1400063154.
- PRUNHUBER, Carol. *The Passion and Death of Rahman the Kurd: Dreaming Kurdistan*. New York: iUniverse, Inc, 2010, 388 s. ISBN 978-1440178146.
- SCHUBERT, Miroslav; JŮNOVÁ MACKOVÁ, Adéla a JŮN, Libor. *S diplomatem v Orientu. Miroslav Schubert: Pět let u Paviho trůnu*. Praha: MÚA a Scriptorium, 2020, 214 s. ISBN 9788088304135.
- SMITH, Simon C. *Ending Empire in the Middle East: Britain, the United States and post-war decolonization, 1945–1973*. London: Routledge, 2013, 248 s. ISBN 9780415728409.
- TAKEYH, Ray a SIMON, Steven. *The Pragmatic Superpower: Winning the Cold War in the Middle East*. New York: W.W. Norton & Company, 2016, 417 s. ISBN 0393081516.
- ZÍDEK, Petr a SIEBER, Karel. *Československo a Blízký východ v letech 1948–1989*. Praha: Ústav mezinárodních vztahů, 2009, 394 s. ISBN 978-80-86506-76-0.

Štúdie a články v časopisech a zborníkoch, kapitoly v kolektívnych monografiách / Articles in Journals, Chapters in Monographs

- ABRAHAMIAN, Ervand. The 1953 Coup in Iran. In *Science & Society*, 2001, roč. 65, č. 2, s. 182–215. ISSN 0036-8237.
- CLARK, James. Oil, the Cold War, and the Crisis in Azerbaijan of March 1946. In *Oriente Moderno*, 2004, roč. 23 č. 3, s. 557–574. ISSN 0030-5472
- CRONIN, Stephanie. The Left in Iran: Illusion and Disillusion: Review Article. In *Middle Eastern Studies*, 2000, roč. 36, č. 3, s. 231–243. ISSN 1743-7881.
- FAWCETT, Louise. Revisiting the Iranian Crisis of 1946: How Much More Do We Know? In *Iranian Studies*, 2014, roč. 47, č. 3, s. 379–939. ISSN 1475-4819.
- CHAQUERI, Cosroe. Did the Soviets Play a Role in Founding the Tudeh Party in Iran? In *Cahiers Du Monde Russe*, 1999, roč. 40, č. 3, 1999, s. 497–528. ISSN 1777-5388

- CHUBIN, Shahram. The Soviet Union and Iran. In *Foreign Affairs*, 1983, roč. 61, č. 4, s. 921-949. ISSN 0015-7228.
- JASSE, Richard L. The Baghdad Pact: Cold War or Colonialism? In *Middle Eastern Studies*, 1991, roč. 27, č. 1, s. 140-156. ISSN 1743-7881.
- JŮNOVÁ MACKOVÁ, Adéla. Československé cukrovary a cukrovarníci v Íránu. In *Listy cukrovarnické a řepařské*, 2010, roč. 126, č. 9-10, s. 349-351. ISSN 1210-3306.
- KOURA, Jan. Czechoslovakia and the 'Cyprus issue' in the years 1960–1974: Secret Arms Deals, Espionage, and the Cold War in the Middle East. In *Middle Eastern Studies*, 2021, roč. 57, č. 4, s. 516-533. ISSN 1743-7881.
- KŘÍHOVÁ, Zuzana. Česko-iránské vztahy. In AXWORTHY, Michael. *Dějiny Íránu: Říše ducha – od Zarathuštry po současnost*. Praha: Nakladatelství lidové noviny, 2009, s. 217-236. ISBN 978-8074228896.
- MANDUCHI, Patrizia. Arab Nationalism(s): Rise and Decline of an Ideology. In *Oriente Moderno*, 2017, roč. 97, č. 1, s. 4–35. ISSN 0030-5472
- MARSH, Steve. The United States, Iran and Operation 'Ajax': Inverting Interpretative Orthodoxy. In *Middle Eastern Studies*, 2003, roč. 39, č. 3, s. 1-38. ISSN 1743-7881.
- MATHER, Yassamine. Iran's Tudeh Party: A History of Compromises and Betrayals. In *Critique*, 2011, roč. 39, č. 4, s. 611-627. ISSN 1748-8605
- MEHRUNNISA, Ali. Iran's Relations with the US and USSR. In *Pakistan Horizon*, 1973, roč. 26, č. 3, s. 45-68. ISSN 0030-980.
- ONDRIA, Erik. K problematice vzťahov Cyperskej republiky a Československej socialistickej republiky v rokoch 1960 – 1964. In *Historický časopis*, 2022, roč. 70, č. 2, s. 305-330. ISSN 2585-9099.
- ROBERTS, Geoffrey. Moscow's Cold War on the Periphery: Soviet Policy in Greece, Iran, and Turkey, 1943–8. In *Journal of Contemporary History*, 2011, roč. 46, č. 1, s. 58–81. ISSN 1461-7250
- SANJIAN, Ara. The Formulation of the Baghdad Pact. In *Middle Eastern Studies*, 1997, roč. 33, č. 2, s. 226–266. ISSN 1743-7881.
- SORBY, Karol Jr. Egypt v siločiarach veľmocenskej politiky v polovici 60. rokov 20. storočia. In *Historický časopis*, 2012, roč. 60, č. 1, s. 77-98. ISSN 2585-9099.
- TATEROVÁ, Eva. Prístup československé diplomacie k Izraeli v letech 1960-1967. In *Historický časopis*, 2018, roč. 66, č. 4, s. 671-700. ISSN 0018-2575.
- TATEROVÁ, Eva. Proměny přístupu československé diplomacie k arabsko-izraelskému konfliktu v letech 1948-1967. In *Mezinárodní vztahy*, 2022, roč. 57, č. 1, s. s. 43-77. ISSN 0323-1844.
- ZAHRANI, Mostafa T. The Coup That Changed the Middle East: Mossadeq. The CIA in Retrospect. In *World Policy Journal*, 2002, roč. 19, č. 2, s. 93–99. ISSN 1936-0924.